

Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna 50: 175–187
<https://doi.org/10.14746/rrpr.2020.50.10>
2020

**Michał Rzeszewski, Jacek Kotus, Tomasz Sowada,
Wojciech Ewertowski**

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
Pracownia Geografii Krytycznej
mrz@amu.edu.pl, tatra@amu.edu.pl, tomasz.sowada@amu.edu.pl, wewert@amu.edu.pl

Krytyczne wizje geografii i planowania – sposoby myślenia, praktyka badawcza, niezgoda i naukowy aktywizm

Zarys treści: W artykule prezentujemy, w skróconej formie, przyczyny powstania Pracowni Geografii Krytycznej na Wydziale Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM. Powody te odnosimy głównie do kontekstu polskiej geografii. Poza tym w dalszej części tekstu prezentujemy założenia badawcze naszych aktywności naukowych, wybrane pytania badawcze kierujące dociekaniem empirycznymi oraz intelektualne podstawy stosowanego podejścia krytycznego. W tekście zawarliśmy krótkie opisy projektów zarówno aktualnych, jak i niedawno zakończonych oraz cały czas aktualną ofertę współpracy, skierowaną do wszystkich chcących w podobny sposób podążać ścieżkami nauki.

Słowa kluczowe: geografia krytyczna, planowanie przestrzenne, przestrzeń i miejsce, partycypacja, wirtualna i rozszerzona rzeczywistość

Wprowadzenie

Czym jest geografia krytyczna? To pytanie, z którym niejedyn polski geograf, szczególnie młodszy, będzie miał olbrzymie trudności. I nic w tym dziwnego. Jeśli natrafi na nurty krytyczne w trakcie kwerendy międzynarodowej literatury przedmiotu takie, jak *Critical geography* czy *Critical GIS*, i zechce poszukać polskiej terminologii, nie będzie to szczególnie łatwe zadanie. Wyszukiwanie w najpopularniejszych bazach dostarczy na chwilę obecną (sierpień 2020) zapewne zaledwie dwie, w miarę aktualne, publikacje, związane bezpośrednio z tym nurtem w geografii. Są to prace autorstwa Bajerskiego (2010) oraz Lisockiej-Jaegermann (2016). Choć teksty te podchodzą do zagadnienia geografii krytycznej z różnych perspektyw, to w obydwu można znaleźć podobne konstatacje. Mianowicie

konkluzję, że polska geografia krytyczna właściwie nie istniała przez wiele dekad, a co za tym idzie – polscy geografowie nie uczestniczyli w ożywionym międzynarodowym dyskursie, toczonym właśnie pod egidą geografii krytycznej. Nie jest celem niniejszego tekstu dociekanie przyczyn takiego stanu rzeczy, gdyż bardziej wyczerpującą dyskusję znaleźć można we wspomnianych tekstach. Chcemy raczej skoncentrować się na zaznaczeniu kontekstu, w jakim powstawała Pracownia Geografii Krytycznej. Pracownia zaistniała bowiem jako rezultat wielu rozmów i konstatacji, które czyniliśmy z czasem, działając razem w kierowanym przez Jacka Kotusa Zakładzie Zachowań Przestrzennych Człowieka. Poszukując wspólnych, ale i zarazem indywidualnych tożsamości naukowych, formowaliśmy nasze sposoby naukowego myślenia, podejścia do praktyk badawczych, formuły niezgody społecznej i naukowego aktywizmu. Kolejne wspólne projekty badawcze, współautorskie artykuły oraz wystąpienia konferencyjne precyzowały nasze wspólne pola naukowej tożsamości.

Stąd już niedaleko było do powołania w roku 2019 naszej Pracowni – jako miejsca (z całą geograficzną konotacją tego słowa), gdzie staramy się włączyć w nurt geografii krytycznej z nowymi pomysłami i świeżym spojrzeniem w przyszłość.

Pracownia Geografii Krytycznej skupia badaczy, którzy w swych naukowych aktywnościach starają się wyeksponować krytyczną teorię społeczną i krytyczne podejście w geografii. Podejmujemy tematy z pogranicza planowania, geografii cyfrowej, geografii człowieka i socjologii. Pogranicza są najbardziej interesujące. Także te naukowe. To pomiędzy granicami dyscyplin znajdują się naukowe bramy do wyjścia poza horyzonty. A dlaczego chcemy wędrować poza owe horyzonty? By odpowiadać na pytania, które pozwalają nam zrozumieć, poznać i wyjaśnić innym współczesny świat oraz dostrzec obszary, do których ludzkość zmierza. Zajmując się geografiami krytyczną, szukamy odpowiedzi na pytania dotyczące: podstaw teoretycznych współczesnego planowania, kierunków rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, relacji nowych technologii, społeczeństwa i przestrzeni, synergii dwóch wielkich pojęć nauk społecznych: *Place* i *Communication* oraz roli kultury w planowaniu i użytkowaniu przestrzeni.

Chcemy jednak, aby nasze spojrzenie było zawsze przesyccone krytycznym myśleniem – co wynika z kilku powodów:

Naukowy: dążymy do obiektywizacji, które pozwalają zrozumieć oraz wyjaśnić otaczające nas światy. Jednocześnie jednak chcemy, aby nasze poglądy społeczno-polityczne towarzyszyły budowaniu naszych naukowych tożsamości. Nauka nigdy nie jest obiektywna, podobnie jak poznawany świat. Nauka obarczona jest błędem subiektywizmu badacza, a życie społeczne w tych subiektywizmach powstaje. My chcemy ten błąd wykorzystać w celu rozumienia i zrozumienia. Prezentując nasze poglądy, dajemy szansę dyskusji z nami i naszymi rozważaniami teoretycznymi innym badaczom oraz środowiskom pozanaukowym, ale przede wszystkim stwarzamy sobie szansę na poznanie subiektywnych rzeczywistości.

Aktywistyczny: staramy się, aby wiedza wypracowywana przez nas była egalitarna, służyła społeczeństwu i przez społeczeństwo była wykorzystywana. Wiedza nie może zniewalać, prowadzić do społecznych różnic i wykluczenia.

Dydaktyczny: chcemy, by wiedza prowadziła do rozwoju naukowych partnerów, współodkrywców, aktywistów i ludzi sprawczych, którzy potrafią rozumieć oraz zmieniać siebie, świat, ale także i nas samych.

W dalszej części pozwoliliśmy sobie zapoznać Cię, Droga Czytelniczko i Drogi Czytelniku, z wybranymi, z naszej perspektywy kluczowymi, zagadnieniami badawczymi podejmowanymi w Pracowni, a egzemplifikowanymi przez publikacje i projekty badawcze. Wykaz ten (prezentowany w przypadkowej i niehierarchicznej kolejności) obejmuje zarówno już opublikowane pozycje, jak i badania będące cały czas w toku. Mamy nadzieję, że w ten sposób przedstawimy różnorodność naszych zainteresowań i aktywności podejmowanych w duchu geografii krytycznej.

Krytyczne drogowskazy geografii i planowania

W jaki sposób oprogramowanie kształtuje przestrzeń w miastach? (Projekt badawczy NCN – Michał Rzeszewski, Jacek Kotus, Leighton Evans). We współczesnych miastach oprogramowanie i tworzący je kod są równie ważne jak cegła i zaprawa. Inteligentne technologie przenikają nasze codzienne miejskie życie na niezliczoną ilość sposobów – często w sposób trudny do zauważenia modyfikując jego geografie. Przemieszczamy się w rytm dyktowany aplikacjami nawigacyjnymi i opisywany za pomocą odbić karty miejskiej oraz aplikacji do wypożyczania rowerów miejskich, używamy mediów społecznościowych opartych na lokalizacji czy też gramy w gry rozszerzonej rzeczywistości, takie jak Pokemon GO. Ta osnova kodu staje się wyraźnie widoczna tylko w momentach awarii – kiedy światła uliczne przestają działać czy pociągi nie mogą wjechać na dworzec, obnażając algorytmiczne systemy kontroli. Wszystko to sprawia, że twórcy oprogramowania stają się równie ważni dla kształtu przestrzeni jak miejsca planiści i urbaniści. W naszym projekcie chcemy krytycznie zbadać proces rozwoju i wdrażania oprogramowania opartego na lokalizacji ze szczególnym uwzględnieniem rzeczywistości rozszerzonej (AR) i wirtualnej rzeczywistości (VR) w kontekście kulturowym i geograficznym. Postaramy się odpowiedzieć na następujące pytania badawcze: 1) Jakie są mechanizmy algorytmicznej produkcji przestrzeni oraz jak są one wykorzystywane i wdrażane w inteligentnych miastach? 2) Jak przestrzeń i miejsce są rozumiane w społeczności twórców oprogramowania? 3) W jaki sposób na algorytmiczne zapośredniczenie przestrzeni przez oprogramowanie rzeczywistości rozszerzonej wpływają uprzedzenia jej twórców? 4) Jak ograniczenia technologii wpływają na wykorzystywanie usług lokalizacyjnych w życiu codziennym? 5) W jakim stopniu na abstrakcję przestrzeni w kodzie wpływają różnice geograficzne i kulturowe między deweloperami? **Projekt finansowany jest ze środków Narodowego Centrum Nauki: UMO-2019/33/B/HS4/00057.**

Jakie jest nasze nastawienie do danych lokalizacyjnych? Prywatność lokalizacji w świecie aplikacji mobilnych i mediów społecznościowych (artykuł w „ISPRS International Journal of Geo-Information” – Michał Rzeszewski, Piotr Luczys, 2018). Nowoczesne urządzenia mobilne obfitują w zaawansowane

czujniki, które poszerzają wachlarz możliwych metod lokalizacji użytkowników. Mogą one służyć jako narzędzie do gromadzenia i wykorzystywania informacji przestrzennych dla naszego dobra, ale znacznie częściej stają się zwiastunem świata, w którym lokalizacja sama w sobie staje się jeszcze jednym komercyjnym produktem. W sferze twórców oprogramowania przestrzeń/miejsce zostały zredukowane i zdyskretyzowane do zestawu współrzędnych, pozbawionych ludzkich doświadczeń i znaczeń. Aby funkcjonować w takich cyfrowo rozszerzonych rzeczywistościach, ludzie muszą przyjąć określone postawy, często naznaczone obawą i niepokojem. W ramach realizowanego projektu postanowiliśmy się im bliżej przyjrzeć. Zbadaliśmy postawy wobec praktyk gromadzenia danych lokalizacyjnych za pomocą jakościowych wywiadów kwestionariuszowych ($n = 280$) zrealizowanych w Poznaniu i Edynburgu. Najczęstszą zidentyfikowaną przez nas postawą była neutralność z silnym odcieniem rezygnacji – prywatność lokalizacji jest w niej postrzegana jako forma waluty cyfrowej, która może, a nawet musi zostać użyta w celu uzyskania dostępu do usług cyfrowych. Mniejsza liczba osób miała silniejsze i bardziej emocjonalne poglądy – albo bardzo pozytywne, albo bardzo negatywne. Opierały się one odpowiednio na bezkrytycznym entuzjazmie technologicznym lub obawie przed naruszeniem prywatności. Tak szerokie spektrum postaw jest nie tylko efektem interakcji z technologią, ale może też wynikać z różnych wartości kojarzonych z przestrzenią i samym miejscem. To z kolei może wpływać na jakość danych przestrzennych gromadzonych w dużych zbiorach danych lokalizacyjnych i powinno naszym zdaniem znaleźć odzwierciedlenie w sposobach ich interpretacji.

Anatomia działań zbiorowych na rzecz przestrzeni sąsiedzkich w dużym mieście (projekt badawczy NCN: Tomasz Sowada, Jacek Kotus). Głównym założeniem badawczym projektu jest stwierdzenie, że sąsiedztwo jako najbliższe otoczenie naszego miejsca zamieszkania pełni kluczową rolę w życiu społecznym miast. Jest to miejsce pierwszych „zewnątrznych” kontaktów międzyludzkich. To tam poznajemy osoby spoza rodziny, wchodzimy w interakcje, nawiązujemy relacje, uczymy się codziennego kontaktu i współpracy. Ta jednostka społeczno-przestrzenna miasta stanowi niewielkie laboratorium, w którym możemy obserwować wielkie procesy. W miejskich sąsiedztwach, gdzie przywiązanie do miejsca jest największe, aktywują się obywatelskie postawy odpowiedzialności za swoje otoczenie. Często właśnie na podwórkach i placach wśród bliższych i dalszych sąsiadów pojawiają się kolektywne inicjatywy zdolne do rozlewania się na całe miasto. Grupa zainteresowanych zmianami na własnym podwórku mieszkańców może przerodzić się w aktywną organizację pozarządową lub walczący o swoje idee społeczny ruch miejski. Realizacja projektu ma przynieść odpowiedzi na następujące pytania badawcze: 1) Jakie relacje zachodzą we współczesnych sąsiedztwach? 2) Jakie są postawy mieszkańców w odniesieniu do odpowiedzialności i wspólnej aktywności na rzecz sąsiedztwa? 3) Co powoduje, że mieszkańcy podejmują oddolną aktywność w ramach sąsiedztwa? 4) Jak przebiega samoorganizacja społeczności sąsiedzkich? 5) Jaka jest rola Internetu w przebiegu sąsiedzkich działań zbiorowych? 6) Jaki jest wpływ sąsiedzkich działań zbiorowych na relacje w społecznościach sąsiedzkich? 7) Jaki jest wpływ sąsiedzkich

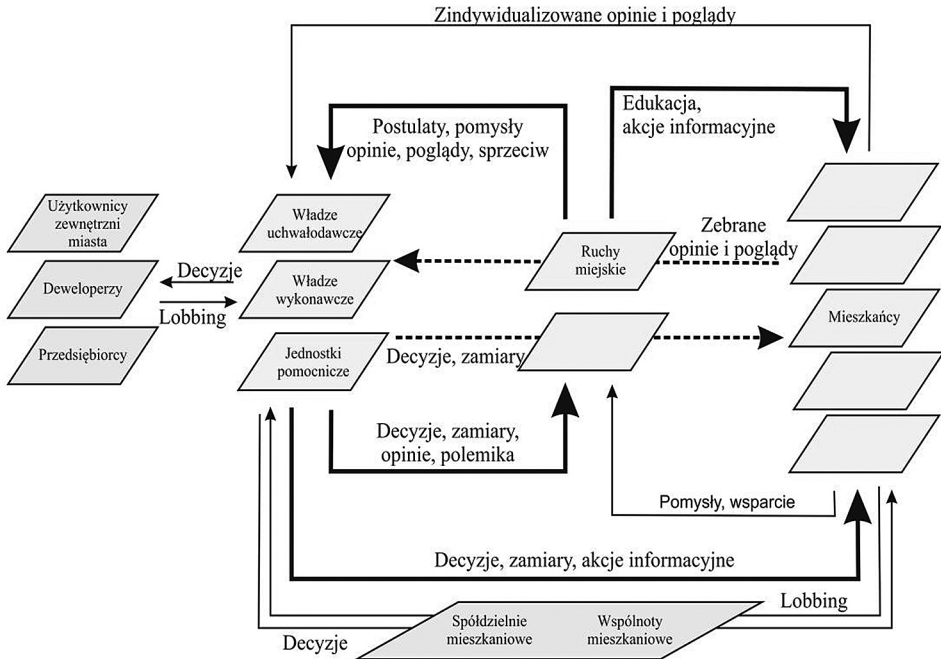
działań zbiorowych na materialne zmiany w przestrzeniach sąsiedzkich? 8) Czy sąsiedztwo definiowane przestrzennie jest nadal bazą dla oddolnej aktywności społecznej? 9) Czy współczesne sąsiedzkie działania zbiorowe są realne czy pozorowane? **Projekt finansowany jest ze środków Narodowego Centrum Nauki: UMO-2017/25/N/HS4/00018.**

Jak ruchy miejskie zmieniają oblicza polskich miast? (monografia „Ruchy miejskie w działaniu. Oblicza partycypacji” – Tomasz Sowada, 2019). Miasta są dziś zarządzane i planowane z zaangażowaniem coraz większej liczby aktorów, obejmujących nie tylko przedstawicieli lokalnych i ponadlokalnych władz, ale też ekspertów, przedsiębiorców czy po prostu mieszkańców. Ci ostatni coraz częściej tworzą mniej lub bardziej sformalizowane grupy w celu wyrażania wspólnego stanowiska, zwiększenia własnej widoczności, a co za tym idzie – również wpływu na życie miast. Powstałe w ten sposób ruchy miejskie początkowo angażowały się w procesy decyzyjne bez zaproszenia władz, „wydeptując własną ścieżkę partycypacji”. Dziś coraz częściej są do niej zapraszane, a domagając się bardziej bezpośredniego wpływu na miejską politykę – samodzielnie startują w wyborach samorządowych. Z punktu widzenia badacza interesująca jest rzeczywista rola ruchów miejskich w procesie partycypacji społecznej i ich wpływ na współczesne miasta. Na kartach książki udzielono odpowiedzi na następujące pytania badawcze: 1) Jaka jest tożsamość zbiorowa ruchów miejskich? 2) Jakie są struktury organizacyjne ruchów miejskich? 3) Jak koordynowany jest miejski aktywizm w skali ogólnopolskiej? 4) Dlaczego uczestnicy ruchów miejskich podejmują aktywność społeczną na rzecz miast? 5) Poprzez jakie działania uczestnicy ruchów miejskich wpływają na planowanie przestrzenne i zarządzanie miastem? 6) Czy działalność ruchów miejskich ma charakter polityczny? 7) Jaka jest rola Internetu w komunikacji pomiędzy uczestnikami ruchów miejskich? 8) Jak ruchy miejskie wykorzystują Internet do komunikacji z otoczeniem społecznym? 9) Jakie są relacje między ruchami miejskimi a władzami lokalnymi i mieszkańcami polskich miast? Odpowiedzi zostały udzielone na podstawie badań empirycznych przeprowadzonych z zastosowaniem metod ilościowych (wywiady kwestionariuszowe, ankieta środowiskowa) oraz jakościowych (indywidualne wywiady pogłębione, analiza treści) i posłużyły do budowy modelu odwzorowującego relacje pomiędzy kluczowymi aktorami miejskiej sceny partycypacyjnej (władze lokalne – ruchy miejskie – mieszkańcy) (ryc. 1).

Treści i konteksty komunikacyjne miejsc nietożsamościowych (generycznych) w erze cyfrowej to projekt, w którym podejmujemy się sformułowania komunikacyjnej koncepcji miejsca oraz jej zastosowania w celu rozpoznania współczesnego obrazu „nie-miejsc”. Prace realizowane w ramach projektu można streścić dwoma zasadniczymi i generalnymi pytaniami:

- Czym jest i jak powstaje miejsce?
- Czy teoria nie-miejsc nadal ma moc wyjaśniającą?

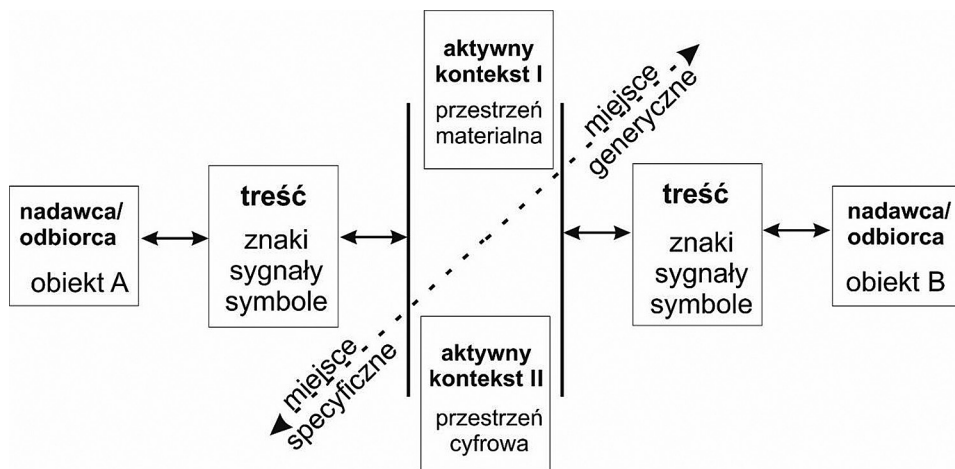
Odpowiedzi na te pytania udziela zespół badawczy w składzie Jacek Kotus (PI), Michał Rzeszewski, Tomasz Sowada (wszyscy reprezentują Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) oraz Paul C. Adams z University of Texas at Austin.

Ryc. 1. Model relacji pomiędzy kluczowymi aktorami miejskiej triady upodmiotowienia (Sowada 2019)

Przestrzeń i miejsce oraz komunikacja społeczna to pojęcia fundamentalne w naukach społecznych. Dwa pierwsze terminy od ponad 50 lat są przedmiotem bogatej dyskusji. Z kolei komunikacja społeczna jest pojęciem dyskutowanym w różnych kontekstach naukowych od zarania dyscyplin społecznych. Jednak ostatnie dekady społeczeństwa informacyjnego oraz ery cyfrowej prowokują, a może wręcz zmuszają badaczy do krytycznej redefinicji tych, zdawałoby się, ugruntowanych terminów naukowych. W projekcie koncentrujemy się na rozwinięciu komunikacyjnej koncepcji miejsca. Inspiracją do tego podejścia są założenia sformułowane przez jednego z twórców geografii komunikacji, prof. Paula C. Adamsa.

Podstawę teoretyczną stanowi koncepcja miejsc „specyficznych-generycznych”, która w momencie pisania tych słów przygotowywana jest do opublikowania (ryc. 2). Zasadniczym nurtem dyskusji naukowych oraz badań jest definicja terminu „miejsce generyczne”, a w efekcie także „miejsce specyficzne” oraz określenie współczesnych mechanizmów powstawania tych miejsc. W szerszym kontekście komunikacyjna koncepcja miejsca ma zostać wykorzystana do rozważań krytycznych na temat planowania przestrzennego i geografii miejsca. Wyjściowym założeniem koncepcyjnym jest spojrzenie na miejsce jako strukturujący się nieustannie element procesów komunikacyjnych. W rozwinięciu konceptualnym korzystamy z założeń współczesnej fenomenologii i postfenomenologii, neomaterializmu oraz teorii podmiotowości.

Ryc. 2. Uproszczony schemat komunikacyjnego tworzenia się miejsca

Źródło: koncepcja robocza (Kotus, Adams 2020).

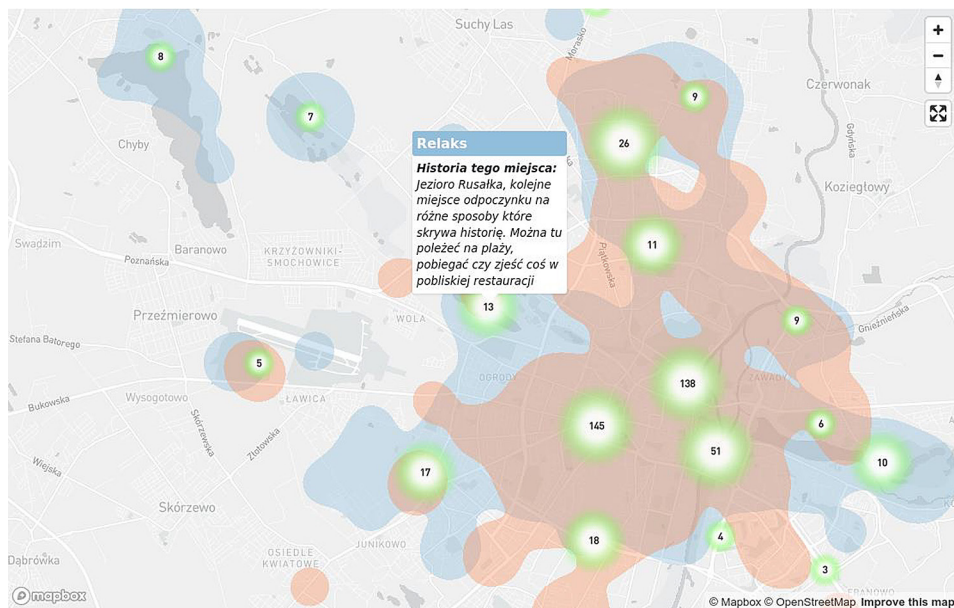
Z dotychczasowych prac teoretycznych wynikają m.in. następujące ustalenia terminologiczne, którymi chcemy i możemy się podzielić w tych akapitach:

- Miejsce staje się „specyficzne” lub „generyczne” dzięki wzajemnej relacji komunikacyjnej pomiędzy jego materialną oraz cyfrowo rozszerzoną treścią i kontekstem oraz jaźnią osoby A. Osoba A, znajdując się w określonym miejscu (także korzystając z cyfrowego rozszerzenia miejsca) lub zdobywając wiedzę o konkretnym miejscu, np. w Internecie (budowanie reprezentacji poznawczej), wytwarza określoną relację. Zarówno w przypadku miejsca materialnego, np. bar McDonalds, nowoczesny kościół katolicki, strefa wolnocłowa lotniska, jak i w przypadku jego reprezentacji (zdjęcia, relacje, komentarze, opisy), odbieramy komunikaty, ale i mamy pewne wyobrażenia, oczekiwania, doświadczenia. Przez to także wysyłamy komunikaty. Proces komunikacji z miejscem (materialnym, rozszerzonym cyfrowo, ale też z jego reprezentacją poznawczą) sprawia, że możemy „wejść w miejsce i być w nim” bądź „nie chcemy wejść w to miejsce i nie potrafimy w nim być” lub wręcz przeciwnie – miejsce staje się dla nas nijakie (generyczne). Stajemy się „przechodzącym przez miejsce”. Nie wytwarzamy komunikacyjnej relacji wiążącej pozytywnie lub negatywnie z przestrzenią/miejscem.

Jeśli self osoby A wchodzi w niewiążącą, zrywając relację komunikacyjną z treścią i kontekstami miejsca określonego materialnie/cyfrowo (reprezentacji poznawczej miejsca), wówczas mamy do czynienia z miejscem generycznym, czyli nieznaczącym. Ważnym elementem koncepcyjnym projektu jest założenie prowadzenia aktywnej komunikacji także przez materialny świat nas otaczający, który w różny sposób wyraża swego rodzaju podmiotowość relacjonowaną podejściem „more than human”.

Jednym z etapów projektu jest wykorzystanie metod partycypacyjnych systemów informacji geograficznej (PPGIS) na etapie zbierania danych na temat

sposobów komunikacji z miejscami w mieście. Za pomocą mapy internetowej (tzw., geokwestionariusza) udostępniamy mieszkańcom Austin i Poznania możliwość dzielenia się historiami związanymi z negatywnymi i pozytywnymi miejscami. W tej chwili gotowe są wyniki dla Poznania (ryc. 3). Projekt badawczy realizowany jest przy całkowitym wsparciu finansowym Narodowego Centrum Nauki na podstawie umowy UMO-2018/31/B/HS4/00059.

Ryc. 3. Mapa pozytywnych i negatywnych miejsc w Poznaniu stworzona przy pomocy mieszkańców
Mapa dostępna na stronie: poznan.geplace.eu (Rzeszewski, Kotus, Sowada 2019).

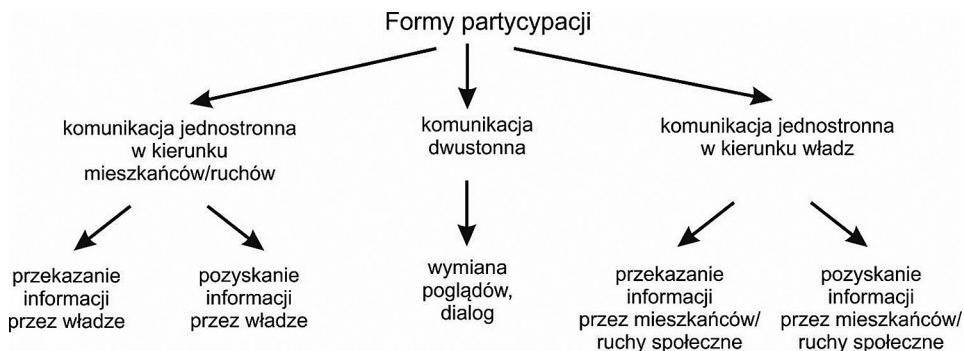
Partycypacyjny paradygmat planowania przestrzennego i zarządzania przestrzenią – to fraza będąca wspólnym mianownikiem szeregu działań naukowo-badawczych, które realizowane są przez członków Pracowni indywidualnie (por. prace Jacka Kotusa) lub zespoły badawcze tworzone na bazie osób skupionych wokół Pracowni (np. Jacek Kotus, Tomasz Sowada, Michał Rzeszewski). Konsekwencją tych poczynań był zakończony w roku 2019 projekt badawczy Narodowego Centrum Nauki: „Partycypacyjny paradygmat planowania przestrzennego – identyfikacja stanu oraz budowa modelu partycypacji w planowaniu przestrzennym w polskim dużym mieście”. Założenia conceptualne i empiryczne zawarto w książce „Zapraszamy Państwa do rozmów... Wędrowki po labiryncie wielkomiejskiej partycypacji” (Kotus, Sowada, Rzeszewski, Pazder 2019) oraz cykl artykułów w „Cities”, „Applied Geography”, „Journal of Planning Education and Research” (https://www.researchgate.net/profile/Jacek_Kotus).

Główna myśl wynikająca z naszych badań i rozważań teoretycznych sprowadza się do następujących fraz:

- partycypacja to część szerszego mechanizmu nadawania sprawstwa obywatelom i budowania ich podmiotowości;
- partycypacja wykracza poza definiowane przez władze (np. lokalne) formy jednostronnego kontaktu komunikacyjnego i jest formą dwustronnej komunikacji, często inicjowanej przez obywateli (ryc. 4);
- mechanizmy partycypacyjne w naszym podejściu to także nieposłuszeństwo obywatelskie i bunt;
- PPGiS jest w polskich realiach najczęściej wykorzystywany jako jednostronne, asymetryczne na korzyść władzy narzędzie pozyskiwania informacji, nie zaś uwolnione i oddane w ręce mieszkańców narzędzie budowania poczucia sprawstwa i wpływu.

Projekt finansowany był do tej pory przy pełnym wsparciu Narodowego Centrum Nauki umową UMO-2014/15/B/HS4/00839.

Ryc. 4. Podział form partycypacji ze względu na ich komunikacyjny charakter. Partycypacja jako upodmiotowienie mieszkańca to jedynie forma komunikacji dwustronnej
Źródło: Kotus i in. (2019).

Percepcja i użytkowanie przestrzeni publicznych miasta w różnych warunkach kulturowych [praca doktorska – Wojciech Ewertowski, promotor: Jacek Kotus, promotor pomocniczy: Michał Rzeszewski. Badania finansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki w ramach projektu badawczego UMO-2014/15/N/HS4/01430 „Percepcja i zachowania przestrzenne w miejskiej przestrzeni publicznej w różnych kręgach kulturowych” – Wojciech Ewertowski (kierownik), Jacek Kotus (opiekun naukowy)]. Przestrzenie publiczne należą do najważniejszych elementów struktury miejskiej. Splatają się w nich drogi różnych grup mieszkańców, a także przyjezdnych. Pełnią one w miastach liczne ważne funkcje, m.in. za sprawą tego, że ułatwiają kontakty społeczne, decydują o tożsamości miasta i są jego wizytówką, stają się sceną, na której odbywają się dyskusje publiczne, manifestacje i protesty i w dużej mierze decydują o jakości życia mieszkańców. Miejskie przestrzenie publiczne są przedmiotem zainteresowania ze strony władz, a także podmiotów odpowiedzialnych za ich kształtowanie, takich jak planiści i architekci, oraz użytkowników owych przestrzeni. Sposoby, w jakie przestrzenie te są użytkowane, kształtowane i postrzegane przez wspomniane

grupy, silnie powiązane są z kontekstem kulturowym. Można się zastanawiać, czy we współczesnym świecie, charakteryzującym się występowaniem m.in. takich zjawisk, jak intensywna mobilność, unifikacja zachowań czy swobodny przepływ informacji, wpływ kultury na wytwarzanie i korzystanie z przestrzeni miejskich wciąż jest widoczny. W ramach pracy podjęto próbę odnalezienia odpowiedzi na pytanie o to, jakie różnice w zachowaniach i percepcji użytkowników przestrzeni publicznych można zaobserwować w przypadku miasta polskiego (Poznań) oraz brytyjskiego (Glasgow). W badaniach wykorzystano metody jakościowe (wywiad indywidualny, obserwacja, analiza treści, analiza map mentalnych) oraz ilościowe (wywiad kwestionariuszowy). Wspomniane wcześniej różnice poszukiwane są m.in. w historycznym kontekście rozwoju miast, współczesnym użytkowaniu przestrzeni miejskich, normach dotyczących zachowań w miejscach publicznych, a także oczekiwaniach, jakie użytkownicy żywią wobec przestrzeni miejskich. Przedmiotem zainteresowania jest także to, w jaki sposób zróżnicowanie kulturowe mieszkańców wpływa na postrzeganie przestrzeni publicznych i ich użytkowników.

Zaproszenie – zamiast zakończenia

Przedstawione powyżej projekty, badania i publikacje obejmują szereg zagadnień, połączonych w ten lub inny sposób wspólnym sztyldem podejścia krytycznego w geografii. Nie staramy się bowiem narzucać sobie tematyki badawczej określonej sztywno przez ramy nazwy Pracowni – czy jakiegokolwiek innej jednostki. Podejście nasze ma wady – trudno w nim bowiem o jednoznaczną identyfikację zarówno intelektualną, jak i instytucjonalną. Rodzi to konieczność nieustannego samookreślenia własnej naukowej tożsamości oraz zewnętrznego jej wyrażania w odpowiedzi na często padające pytanie – czym jest geografia krytyczna? Jednak sytuacja ta w naszym odczuciu nie jest niczym złym, a wręcz przeciwnie – nie pozwala na intelektualną stagnację. Naukowa czujność jest atutem w zmieniającym się świecie, który stawia przed nami – geografkami i geografami – coraz to nowe wyzwania. A zadaniem, którego się podejmujemy, jest krytyczne patrzenie na to, w jaki sposób z tymi wyzwaniami postępujemy. Przed nami interesujący czas cyfrowych geografii i nowych spojrzeń na podstawowe pytania, na które, wydawałoby się, znamy od dawna odpowiedzi. Dla nas jest to czas poszukiwań nowych dróg – zarówno konceptualnych, jak i metodologicznych. Być może Ty, Droga Czytelniczko, bądź Ty, Drogi Czytelniku, po przejrzaniu tego krótkiego tekstu znajdziesz w nim coś dla siebie interesującego? Jeśli tak, napisz do nas, spotkaj nas na fizycznych i wirtualnych salach wykładowych i sesjach konferencyjnych – będzie nam niezmiernie miło, jeśli zechcesz nam towarzyszyć na ścieżkach naukowych dociekań.

Nasze publikacje (chronologicznie, lata 2012–2020)

- Kotus J., Rzeszewski M. 2020. Online Mapping Platforms: Between Citizen-Oriented and Research-Focused Tools of Participation? *Journal of Planning Education and Research*, on-line February (<https://doi.org/10.1177/0739456X20903099>).
- Evans L., Rzeszewski M. 2020. Hermeneutic Relations in VR: Immersion, Embodiment, Presence and HCI in VR Gaming. [W:] X. Fang (red.), *HCI in Games, Lecture Notes in Computer Science*. Springer International Publishing, Cham, s. 23–38 (https://doi.org/10.1007/978-3-030-50164-8_2).
- Rzeszewski M., Kotus J. 2019. Usability and usefulness of internet mapping platforms in participatory spatial planning. *Applied Geography*, 103: 56–69 (<https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2019.01.001>).
- Rzeszewski M., Rodak O. 2019. Czy więcej znaczy lepiej? Badania ilościowe w geografii społeczno-ekonomicznej ery Big Data. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 46: 67–89.
- Kotus J., Piekarska J. 2019. Geograf społeczny na ścieżce eksperymentalnej. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 46: 103–120.
- Kotus J., Sowada T., Rzeszewski M. 2019. Ponad górne szczeble „drabiny partycypacji”: koncepcja Sherry Arnstein po pięciu dekadach. *Studia Socjologiczne*, 3(234): 31–54 (<https://doi.org/10.24425/sts.2019.126151>).
- Kotus J., Sowada T., Rzeszewski M., Mańkowska P. 2019. Anatomy of Place-Making in the Context of the Communication Processes: A Story of One Community and One Square in a Post-Socialist City. *Quaestiones Geographicae*, 38: 51–66 (<https://doi.org/10.2478/quageo-2019-0015>).
- Kotus J., Sowada T., Rzeszewski M., Pazder D. 2019. Zapraszamy Państwa do rozmów... Wędrówki po labiryncie wielkomiejskiej partycypacji. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Sowada T. 2019. Etyka badań w geografii społecznej. Kodyfikacja a praktyka badawcza. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 46: 133–145 (<https://doi.org/10.14746/rrpr.2019.46.09>).
- Sowada T. 2019. Ruchy miejskie w działaniu. Oblicza partycypacji. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Kotus J. 2018. Partycypacja–Aktywność–Podmiotowość... krok wstecz czy postęp rozwoju społeczeństwa obywatelskiego? *Studia KPZK*, 183: 119–131.
- Kotus J., Rzeszewski M., Ewertowski W., Sowada T., Piekarska J. 2018. Komunikacyjna koncepcja miejsca – rozwinięcie podejścia. *Biuletyn KPZK PAN*, 271: 28–41 (<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.18763.85288>).
- Małecki J., Lovell H., Ewertowski W., Górski Ł., Kurczaba T., Latos B., Miara M., Piniarska D., Płocieniczak J., Sowada T., Spiralski M., Warczachowska A., Rabatel A. 2018. The glacial landsystem of a tropical glacier: Charquini Sur, Bolivian Andes. *Earth Surface Processes and Landforms*, 43(12): 2584–2602 (<https://doi.org/10.1002/esp.4417>).
- Rzeszewski M. 2018. Geosocial capta in geographical research – a critical analysis. *Cartography and Geographic Information Science*, 18–30 (<https://doi.org/10.1080/15230406.2016.1229221>).
- Rzeszewski M., Luczys P. 2018. Care, Indifference and Anxiety – Attitudes toward Location Data in Everyday Life. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 7: 383 (<https://doi.org/10.3390/ijgi7100383>).
- Kotus J., Sowada T. 2017. Behavioural model of collaborative urban management: extending the concept of Arnstein’s ladder. *Cities*, 65, 78–86 (<https://doi.org/10.1016/j.cities.2017.02.009>).
- Rzeszewski M., Beluch L. 2017. Spatial Characteristics of Twitter Users – Toward the Understanding of Geosocial Media Production. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 6: 236 (<https://doi.org/doi:10.3390/ijgi6080236>).
- Sowada T. 2016. Finansowanie społeczne jako nowe narzędzie partycypacji społecznej w gospodarce przestrzennej. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 34: 21–32.
- Kotus J. 2016. Relacje turystyki i sportu w aspekcie organizacji nauki o turystyce. *Turyzm*, 26, 1: 21–28.
- Ewertowski W., Sowada T. 2015. Użytkownicy zewnętrzni polskiego miasta – wnioski z warsztatów gallery walk. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 31: 123–130 (<https://doi.org/10.14746/rrpr.2015.31.12>).
- Kotus J. 2015. Turyści w strukturze miast: obraz konfliktu czy koegzystencji? – rozważania na podstawie *city users* w dwóch miastach. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 31: 33–46.

- Kotus J., Rzeszewski M., Ewertowski W. 2015. Tourists in the spatial structures of a big Polish city: Development of an uncontrolled patchwork or concentric spheres? *Tourism Management*, 50: 98–110 (<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.01.007>).
- Kotus J., Rzeszewski M. 2015. Applying 'Mixed Methods' In The Study Of Tourist Behaviours In The City – An Example Of Conceptualization And Application (Discursive Article). *Turyzm*, 25: 57–66 (<https://doi.org/10.2478/tour-2014-0020>).
- Kotus J., Rzeszewski M. 2015. Methodological triangulation in movement pattern research. *Quaestiones Geographicae*, 34: 25–37 (<https://doi.org/DOI.10.1515/quageo-2015-0034>).
- Rzeszewski M. 2015. Systemy lokalizacji satelitarnej w analizie zachowań przestrzennych użytkowników miasta. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 111–121.
- Rzeszewski M. 2015. Cyberpejzaż miasta w trakcie megawydarzenia: Poznań, Euro 2012 i Twitter. *Studia Regionalne i Lokalne*: 123–137.
- Sowada T. 2015. Rola stowarzyszeń lokalnych w rozwoju Poznania. [W:] M. Śliwa (red.), *3Z Miasta: Zauważ – Zrównoważ – Zagospodaruj*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 145–154.
- Sowada T., Kotus J. 2015. Rola stowarzyszeń lokalnych w procesie partycypacji społecznej w zarządzaniu miastem. Przykład Poznania. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Kotus J. 2014. Partycypacja społeczna w zarządzaniu miastem: pomiędzy wykluczeniem społecznym a zaangażowaniem. *Studia Miejskie*, 13: 37–46.
- Dębińska D., Dzikowska A., Kołsut B., Kubiak B., Oko P., Popkowski A., Przybysz K., Sińska W., Sowada T. 2014. Diagnoza gospodarczych, finansowych i infrastrukturalnych czynników rozwoju gminy Lubniewice. [W:] B. Kołsut, W. Dyba (red.), *Czynniki i kierunki rozwoju gminy Lubniewice*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 92–125.
- Dębińska D., Dzikowska A., Dyba W., Kołsut B., Kubiak B., Kuźmińska A., Oko P., Piątek B., Popkowski P., Przybysz K., Sińska W., Sowada T., Wawrzyniak P. 2014. Analiza problemowa, wizje i cele rozwoju gminy Lubniewice. [W:] B. Kołsut, W. Dyba (red.), *Czynniki i kierunki rozwoju gminy Lubniewice*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 138–150.
- Dzikowska A., Kołsut B., Kuźmińska A., Oko P., Piątek B., Przybysz K., Sińska W., Sowada T., Wawrzyniak P. 2014. Diagnoza społecznych czynników rozwoju gminy Lubniewice. [W:] B. Kołsut, W. Dyba (red.), *Czynniki i kierunki rozwoju gminy Lubniewice*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 61–91.
- Gstach D., Mönchgesang S., Sinning H., Kotus J., Sowada T. 2014. The Role of Civic Society for Urban Qualities in the Sense of the "European City". Similarities, differences and needs for action in the development of public spaces – a comparison between Poland and Germany. Erfurt, Poznań.
- Kołsut B., Dzikowska A., Dyba W., Oko P., Sowada T. 2014. Problemy i potencjały rozwojowe gminy Lubniewice w świetle badań terenowych. [W:] B. Kołsut, W. Dyba (red.), *Czynniki i kierunki rozwoju gminy Lubniewice*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 126–137.
- Kotus J. 2013. Position of the Polish city on the ladder of public participation: Are we going the right way? The case of Poznan. *Cities*, 35: 226–236.
- Kotus J., Rzeszewski M. 2013. Between disorder and livability. Case of one street in post-socialist city. *Cities*, 32: 123–134 (<https://doi.org/10.1016/j.cities.2013.03.015>).
- Rzeszewski M., Hildebrandt-Radke I. 2013. The InterSecT project – mitigating barriers in the GIS usage in interdisciplinary archaeological research. *Sprawozdania Archeologiczne*: 51–66.
- Kotus J. 2012. Pomiędzy akceptacją a niechęcią czyli o złożoności kontaktów międzykulturowych w podróży. *Turyzm/Tourism*, 22, 1: 5–9.
- Kotus J. 2012. Współczesny wymiar ulicy dużego miasta, I. Sagan, M. Szmytkowska (red.), *Miasto w dobie neoliberalnego urbanizmu*. Wyd. Uniwersytet Gdański, Gdańsk, s. 106–119.

Literatura

- Bajerski A. 2010. Anglo-amerykańska dominacja w geografii: główne wątki dyskusji prowadzonej w ramach geografii krytycznej = Anglo-American domination in geography. The main threads of a discussion conducted within the framework of critical geography. *Przegląd Geograficzny*, 82: 143–158 (<https://doi.org/10.7163/PrzG.2010.2.1>).

Lisocka-Jaegermann B. 2016. Geografia wobec krytycznej teorii społecznej: doświadczenia i perspektywy. Czy w Polsce potrzebujemy geografii krytycznej? [W:] Podstawowe idee i koncepcje w geografii. Wydawnictwo UŁ, Łódź (<https://doi.org/10.18778/8088-505-9.09>).

Critical visions of geography and planning – intellectual and research practice, disagreement and scientific activism

Abstract: We present a short description of the reasons for the establishment of the Critical Geography Research Unit at the Faculty of Social and Economic Geography and Spatial Management of Adam Mickiewicz University, within the context of the Polish geography discipline. In addition, we present the research assumptions of our scientific activities, selected research questions guiding empirical inquiries and the intellectual foundations of the critical approach we are using in our research practice. We have included short descriptions of our projects, both current and recently completed, as well as an up-to-date offer of cooperation, addressed to everyone who wants to follow the paths of science in a similar way.

Key words: critical geography, spatial planning, space and place, participation, virtual and augmented reality